

LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HÓA HỌC
NGUYỄN THỊ HUỆ NINH. *Các yếu tố văn hóa trong phim truyện điện ảnh Việt Nam (Qua những phim chuyển thể văn học dân gian)*

Chuyên ngành: Văn hóa học

Mã số: 9229040

Phim truyện điện ảnh (PTĐA) Việt Nam trải qua 60 năm hình thành và phát triển đã ra mắt nhiều bộ phim có giá trị sâu sắc, thể hiện được bản sắc dân tộc Việt Nam. Khai thác văn học dân gian (VHDG) làm chất liệu cho tác phẩm điện ảnh là một trong những cách tiệm cận với con đường về nguồn - về với những giá trị bản sắc dân tộc. Luận án góp phần giải mã, định lượng các yếu tố văn hóa trong các PTĐA chuyển thể từ VHDG nhằm đánh giá và xác định hướng đi của dòng phim này. Nội dung chính của Luận án được trình bày trong 4 chương: 1/ Tổng quan tình hình nghiên cứu và cơ sở lý luận; 2/ Vai trò của văn hóa truyền thống trong PTĐA và khái quát những phim chuyển thể từ VHDG; 3/ Nhận diện văn hóa truyền thống trong PTĐA Việt Nam chuyển thể từ VHDG; 4/ Xu hướng phát triển của PTĐA Việt Nam chuyển thể từ VHDG và những vấn đề đặt ra. Dưới đây là một số điểm nổi bật của Luận án.

Văn hóa truyền thống là những chuẩn mực cơ bản được định hình của một dân tộc, có giá trị lưu truyền và phát triển. Bản sắc dân tộc là những nét đẹp đặc trưng riêng của một dân tộc, là phần quan trọng trong di sản văn hóa quốc gia, chứa đựng những yếu tố độc đáo để phân biệt dân tộc này với dân tộc khác. VHDG là nơi thể hiện rõ các yếu tố văn hóa truyền thống để PTĐA có thể tiếp thu, khai thác. Nhờ vào

đặc trưng của mình, điện ảnh dễ dàng tiếp thu các yếu tố văn hóa truyền thống khiến tác phẩm trở nên giàu bản sắc dân tộc hơn. Yếu tố văn hóa truyền thống chính là chất liệu cơ bản làm nên bản sắc dân tộc, có yếu tố văn hóa truyền thống thì PTĐA mới có bản sắc dân tộc. Trong những bản sắc dân tộc mà PTĐA tiếp thu từ văn hóa truyền thống, lối sống và cách tư duy là hai bản sắc quan trọng, không thể thiếu.

PTĐA chuyển thể VHDG ở Việt Nam là một dòng phim hạn chế về số lượng (mới chỉ có 8 phim¹), không đồng đều về chất lượng. Tuy nhiên, các bộ phim này đã thể hiện sự nỗ lực của người sáng tác trong công tác chuyển thể VHDG, nhưng phần lớn chưa thành công bởi chưa nhận diện được giá trị của các yếu tố văn hóa và chưa biết cách khai thác, sử dụng nó.

Tác giả diễn giải các yếu tố văn hóa truyền thống trong PTĐA Việt Nam chuyển thể VHDG thông qua việc xác định, phân tích các giá trị nhân văn truyền thống và các yếu tố văn hóa được chuyển thể trong PTĐA, từ đó nhìn rõ sự kế thừa, sáng tạo của các nhà làm phim về các yếu tố văn hóa truyền thống. Theo tác giả, mỗi PTĐA khai thác một phần nội dung khác nhau ở tác phẩm nguồn, nhưng không vì thế mà kéo theo sự khai thác tương ứng các giá trị nhân văn truyền thống. Để xây dựng

¹ *Thằng Bờm* (1987), đạo diễn Lê Đức Tiến; *Học trò Thủy Thần* (1990), đạo diễn Nguyễn Khánh Dư; *Truyện thuyết tình yêu của Thần Nước* (1991), đạo diễn Hà Sơn; *Dã Tràng xe cát biển Đông* (1995), đạo diễn Nguyễn Khánh Dư, Nguyễn Khánh Sơn; *Hồn Trương Ba, da hàng thịt* (2006), đạo diễn Nguyễn Quang Dũng; *Cuộc chiến với Chăn Tinh* (2014), đạo diễn Đỗ Quang Hải Âu; *Tám Cám chuyện chưa kể* (2016), đạo diễn Ngô Thanh Vân; *Trạng Quỳnh* (2019), đạo diễn Đỗ Đức Thịnh.

một PTĐA, người làm phim không chỉ tiếp thu những yếu tố văn hóa có sẵn từ VHĐG mà còn phải bổ sung nhiều yếu tố văn hóa khác, không ngoại trừ sáng tạo những yếu tố văn hóa mới. Có yếu tố văn hóa được giữ nguyên giá trị, nhưng có những yếu tố văn hóa bị mai một giá trị, ảnh hưởng tới việc thể hiện bản sắc dân tộc trong phim.

Luận án đã diễn giải ý nghĩa các yếu tố văn hóa trong 8 PTĐA được khảo sát. So với tác phẩm VHĐG nguồn, tác giả chỉ rõ PTĐA đã tiếp thu được những yếu tố văn hóa nào, yếu tố văn hóa nào chưa được khai thác thấu đáo, yếu tố văn hóa nào hợp lý, sâu sắc, yếu tố văn hóa nào vô lý, phản cảm. Theo tác giả, các yếu tố văn hóa hiện diện trong các PTĐA này đã thể hiện những nét bản sắc dân tộc đặc trưng của người Việt, đem lại giá trị to lớn về chiều sâu nội dung tư tưởng, nâng tầm văn hóa trong mỗi sáng tác dân gian. Tuy nhiên, quá trình khai thác VHĐG ở PTĐA chưa có nhiều phim thành công, chưa gây ấn tượng sâu đậm ở các yếu tố văn hóa. Các PTĐA khi chuyển thể VHĐG thường chỉ khai thác về câu chuyện, tình tiết, nhân vật mà chưa chú ý thấu đáo đến vấn đề văn hóa, đến mối liên hệ với con người thời đại ngày nay. Giá trị văn hóa trong các PTĐA chuyển thể VHĐG còn thấp, không đồng đều. Khi chuyển thể sang PTĐA, nhiều yếu tố văn hóa, đặc biệt là nhiều giá trị nhân văn không những bị phai nhòa, mất đi, mà các nhà làm phim còn đưa vào những yếu tố văn hóa mới, không mang đặc trưng văn hóa Việt, có nhiều yếu tố phản văn hóa hoặc lai căng, dẫn đến chất lượng PTĐA chưa đạt được như mong muốn. Những yếu tố văn hóa mới được đưa vào phim chỉ là những tín hiệu văn hóa xuất hiện một cách rời rạc, chưa ăn khớp và hòa quyện với truyện phim, khiến tác phẩm PTĐA chưa mang đậm bản sắc dân tộc. Đa phần các nhà điện ảnh Việt Nam chưa đầu tư thích

đáng để thể hiện bản sắc văn hóa trong đó, mặc dù khi chuyển thể VHĐG họ đã chú tâm thể hiện về mặt hình thức và có ý thức diễn tả văn hóa trong phim.

Từ đó, tác giả chỉ ra, mối quan hệ giữa tác phẩm VHĐG nguồn với PTĐA chuyển thể cần có sự liên hệ mật thiết mang tính tiếp thu, kế thừa các yếu tố văn hóa. Dù đi bằng con đường nào, dù sử dụng cách chuyển thể theo phương thức tự do hay trung thành, dù khai thác các phương diện nội dung, chi tiết nghệ thuật thế nào thì nhà làm phim cũng cần hướng tới mục đích xây dựng được những tác phẩm PTĐA thuần Việt, mang đậm hơi thở dân tộc, thể hiện cốt cách người Việt. PTĐA cần bắt rễ trung thành với các yếu tố văn hóa từ bề dày truyền thống để đảm bảo việc giữ gìn bản sắc dân tộc, nâng cao chất lượng PTĐA.

Cần khẳng định, PTĐA không phải là sản phẩm của quá khứ với những yếu tố văn hóa bất di bất dịch, hoặc có giá trị vĩnh viễn. Trong bối cảnh đương đại, các yếu tố văn hóa được nhìn nhận như một quá trình sáng tạo văn hóa. Bởi vậy, yếu tố văn hóa cũng có sự vận động nhất định nhằm phù hợp với ngôn ngữ điện ảnh và nhu cầu tiếp nhận của người xem. Sự vận động này phản ánh tính động của sản phẩm văn hóa, cũng như những biến động của môi trường kinh tế, chính trị, văn hóa xã hội có thể tác động đến các yếu tố văn hóa trong PTĐA. Các nhà làm phim cần thích ứng với những biến động của thời đại, của loại hình nghệ thuật mình sử dụng để vận dụng một cách hiệu quả các yếu tố văn hóa trong việc bảo tồn di sản, mang lại giá trị cho người xem.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng đánh giá luận án tiến sĩ cấp trường, họp tại Trường Đại học Văn hóa Hà Nội, tháng 5/2025.

HOÀI PHÚC
giới thiệu